

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหาวิจัย

การจัดการศึกษาของไทยในอดีต ครอบครัวและชุมชนมีบทบาทในการจัดการศึกษาโดยตรง ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการจัดการศึกษา ทั้งด้านการอ่านการเขียนหนังสือ การงานอาชีพ การศึกษา ศิลธรรม และจริยธรรม แต่ในภายหลังต่อมาบทบาทของครอบครัว และชุมชนในเรื่องการจัดการศึกษา ได้ลดน้อยลง เปลี่ยนเป็นรัฐเข้ามาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการดูแลการศึกษาชาติและมอบอำนาจในการจัดการศึกษานี้ให้แก่สถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ การตัดขาดความสัมพันธ์ของชุมชน ครอบครัวยุคใหม่และโรงเรียนถือเป็นความห่างเหินที่มีมากขึ้นเป็นลำดับ จนในที่สุดกลายเป็นการทำงานคนละส่วน โรงเรียนหรือสถานศึกษา มีบทบาทโดยตรงทำให้โรงเรียนมีอำนาจเด็ดขาดทางการศึกษา การจัดการศึกษา แบบนี้ ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จนคนส่วนใหญ่เข้าใจว่า การศึกษาคือการไปโรงเรียน ปัญหาเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครอง และชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไข

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าปัจจุบันผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการเรียน การสอนน้อยมาก ทำให้การจัดการเรียนการสอน ไม่สนองความต้องการของผู้ปกครอง และชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครอง เป็นเรื่องดี แต่ในสภาพความเป็นจริง โรงเรียน ไม่สามารถสร้างได้ ทั้งนี้เพราะมีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้น คือ 1) ทศนคติของผู้ปกครองที่ไม่ให้ความร่วมมือ กับโรงเรียน 2) ทศนคติของครู ไม่อยากพบผู้ปกครอง เพราะกลัวผู้ปกครองตำหนิเกี่ยวกับการทำหน้าที่ สั่งสอนอบรมเด็ก 3) บางครั้งผู้ปกครองเข้าใจผิด เชื่อลูกมากกว่าการไต่ตรองหาเหตุผลอันควร แล้วมา ตำหนิโรงเรียน 4) นโยบายของโรงเรียนบางอย่างผู้ปกครองไม่สนับสนุน เช่น การให้เด็กทำกิจกรรม พิเศษที่โรงเรียนจัด 5) ผู้ปกครองไม่ให้ความร่วมมือกับโรงเรียน ถ้าหากโรงเรียนไม่เอาใจใส่ ให้บริการ บุคลากรของตน (สุพิชญา ชีระกุล, 2539, หน้า 59) ผู้ปกครองและชุมชน ไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับ โรงเรียนได้ ทั้งที่มีความต้องการที่จะช่วยเหลือ แต่เนื่องจากสภาพการจัดการเรียนการสอนเป็นแบบใหม่

ผู้ปกครองบางส่วนจึงไม่รู้วิธีหรือช่องทางที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือการที่แต่ละฝ่ายมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อกัน จึงทำให้มีช่องว่างตั้งแต่การสื่อสารตลอดจนไม่ได้รับการสนับสนุนให้สร้างความสัมพันธ์ในทางที่ถูกที่ควร (ศิริลักษณ์ วงษ์พรพันธุ์, 2548)

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน และบทบาทของโรงเรียน ซึ่งเป็นสถานที่คาดหวังว่าเด็กจะได้รับการอบรมสั่งสอนได้ศึกษา ได้เรียนรู้ และได้พัฒนาบุคลิกภาพจนเติบโตให้เป็นประชาชนที่มีคุณภาพ และสร้างผลผลิตให้แก่สังคม (สุวัฒน์ เงินถ้ำ และคนอื่นๆ, 2547, หน้า 1) การดำเนินงานของโรงเรียนในทุกเรื่องจึงต้องพัฒนาให้เป็นมาตรฐาน การจัดระบบการบริหารจะต้องกระจายอำนาจให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งจะทำให้ชุมชนรู้สึกรักและเป็นเจ้าของโรงเรียนทำให้การจัดการศึกษาและการพัฒนาโรงเรียนมีประสิทธิภาพ ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนผู้ปกครอง และความคาดหวังของสังคม (วิน ประมุข, 2548) ซึ่งสอดคล้องกับจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด ๒ มาตรา 9 ข้อ 6 ที่ระบุว่า “การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ การจัดการกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการเรียนรู้จะต้องมีบทบาทร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543, หน้า 57)

ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นหารูปแบบหรือวิธีปฏิบัติ ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนที่เป็นที่พึงพอใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งในลักษณะที่ผู้ปกครองและชุมชน เข้ามาให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการพัฒนานักเรียนและโรงเรียน และในลักษณะที่โรงเรียนออกไปให้ความร่วมมือ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้ปกครองและชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่า “ความร่วมมือแบบสองทาง” การวิจัยครั้งนี้เริ่มจากการศึกษาสังเคราะห์เชิงบัญญัติทางกฎหมายมาตรฐานการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา และมาตรฐานที่ใช้ในการประเมินคุณภาพสถานศึกษาภายนอกจากองค์กรมหาชนที่เกี่ยวข้อง ประมวลเป็นเกณฑ์การคัดเลือกชุมชนและโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จด้านความร่วมมือกัน ใช้เกณฑ์นี้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากทุกภูมิภาคของประเทศ จากนั้นเข้าไปใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ค้นหาวิธีปฏิบัติที่ชุมชนกับโรงเรียนได้ดำเนินการอยู่ สรุปเป็นวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ทำเยี่ยงสังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ที่มีบริบทที่ต่างกัน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนางานด้านความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนต่อไป

1.2 คำถามการวิจัย

คำถามที่ 1 เกณฑ์การคัดเลือกโรงเรียนและชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน เป็นอย่างไร ?

กรอบความคิด คำตอบจะเป็นเกณฑ์ประเมินความสำเร็จฯ ที่แสดงให้เห็น วิธีปฏิบัติของระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งมีข้อมูลสอดคล้องกับทฤษฎีทางกฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ตั้งแต่กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาตรฐานตัวบ่งชี้ การประเมินคุณภาพภายในของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และมาตรฐาน ตัวบ่งชี้ การประเมินภายนอก เพื่อรับรองมาตรฐานการศึกษาของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ซึ่งเป็นมาตรฐาน ตัวบ่งชี้ ทั้งด้านกระบวนการ และผลลัพธ์ ซึ่งมีรายละเอียดที่จะนำเสนอ ดังต่อไปนี้

1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 (สถาบันพระปกเกล้า, 2545) ในมาตรา 289 บัญญัติว่า “... องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และฝึกวิชาชีพตามความเหมาะสม และคนท้องถิ่นในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ แต่ไม่ขัดต่อมาตรา 67 และมาตรา 81 ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และมาตรา 43 บัญญัติว่า “..... การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ...”

2) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2550; อ้างอิงใน สุเมตน์ สถาพรนาถ และสุรพล นิติไกรพจน์, 2544, หน้า 6-16) ได้กำหนดใน 4 มาตรา คือ ระเบียบในมาตรา 8 บัญญัติว่า “การจัดการศึกษาเป็นการจัดเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต ครอบคลุม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญ ต้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา” มาตรา 24 บัญญัติว่า “สถานศึกษาต้องประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามอัธยาศัย” มาตรา 29 บัญญัติว่า “ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้

ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์พัฒนา ระหว่างกัน” และมาตรา 57 บัญญัติว่า “ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาบุคคลในชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญา ท้องถิ่น ของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่สนับสนุนการศึกษา”

3) พระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 (สุเจตน์ สถาพรนาถ และสุรพล นิติไกรพจน์, 2544, หน้า 49-54) ได้ระบุไว้ในมาตรา 16 ซึ่งบัญญัติว่า “ให้เทศบาลเมืองและองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการจัดระบบการบริหารสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนดังนี้ ..(9) จัดการศึกษา..”

4) มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ การประเมินคุณภาพภายในของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.)

มาตรฐานตัวบ่งชี้การประเมินคุณภาพภายในของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชุมชน (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน), 2549, หน้า 116-119) มี 3 มาตรฐาน 6 ตัวบ่งชี้ คือ

มาตรฐานที่ 14 สถานศึกษามีการจัดหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มี 2 ตัวบ่งชี้ คือ

14.1 มีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น

14.7 มีการนำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียน

การสอน

มาตรฐานที่ 17 สถานศึกษามีการสนับสนุนและใช้แหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น มี 2 ตัวบ่งชี้ คือ

17.1 มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลกับแหล่งเรียนรู้ และ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

17.2 สนับสนุนให้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา และชุมชน เข้ามา

มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษาและ

มาตรฐานที่ 18 สถานศึกษามีการร่วมมือกันระหว่างบ้าน องค์กรทางศาสนา สถาบันทางวิชาการ และองค์กรภาครัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาวิธีการเรียนรู้ในชุมชน มี 2 ตัวบ่งชี้ คือ

18.1 เป็นแหล่งวิชาการในการแสวงหาความรู้ และบริการชุมชน

18.2 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

5) มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ การประเมินคุณภาพภายนอก ของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)

มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ การประเมินคุณภาพภายนอก ของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชุมชน (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์กรมหาชน), 2549, หน้า 13-14) มี 2 มาตรฐาน 3 ตัวบ่งชี้ คือ

มาตรฐานที่ 13 สถานศึกษามีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มี 1 ตัวบ่งชี้ คือ

13.1 สถานศึกษามีหลักสูตรและเนื้อหาสาระการเรียนรู้ระดับสากลระดับชาติ และระดับท้องถิ่นที่เหมาะสม สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น

มาตรฐานที่ 14 สถานศึกษาส่งเสริมความสัมพันธ์ และความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาการศึกษา มี 2 ตัวบ่งชี้ คือ

14.1 สถานศึกษามีระบบและกลไกในการส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาการศึกษา

14.2 สถานศึกษามีกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาการศึกษา

สรุปฉบับทบทวนกฎกระทรวง มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ การประเมินคุณภาพภายในของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และมาตรฐาน ตัวบ่งชี้ การประเมินคุณภาพภายนอกของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) แสดงให้เห็นความสำคัญของระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ผู้วิจัยได้ศึกษาสังเคราะห์บทบัญญัติทางกฎหมาย มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้อง สรุปเป็นเกณฑ์การคัดเลือกชุมชนกับโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ในรูปของแบบประเมินความสำเร็จในการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งมีเนื้อหาประกอบด้วยเกณฑ์ด้านการบริหารจัดการคุณภาพอย่างเป็นระบบ ด้านกระบวนการ และด้านผลลัพธ์ ทั้งในมิติของการที่ชุมชน เข้ามาให้ความร่วมมือช่วยเหลือการดำเนินงาน

ของโรงเรียน และการที่โรงเรียนออกไปให้ความร่วมมือช่วยเหลือการพัฒนาของชุมชน จากนั้นผู้วิจัยได้นำแบบประเมินดังกล่าว ไปดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนกับโรงเรียน ประถมศึกษา และโรงเรียนมัธยมศึกษา ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ภูมิภาคละ 2 แห่ง จำนวน 8 แห่ง

คำถามที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ทั้งในลักษณะที่ชุมชนเข้ามาให้ความร่วมมือช่วยเหลือโรงเรียนและโรงเรียนออกไปให้ความร่วมมือช่วยเหลือชุมชนที่ได้จากการจัดการความรู้ เป็นอย่างไร?

กรอบความคิด คำตอบเป็นความรู้เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติงาน ที่ผู้เกี่ยวข้องรู้สึกประทับใจ เป็นความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ระบบความร่วมมือทั้งสองทางคือ ชุมชนเข้ามาให้ความร่วมมือช่วยเหลือโรงเรียนและโรงเรียนออกไปให้ความร่วมมือช่วยเหลือชุมชน ความรู้ดังกล่าวเกิดจากการระดม ทั้งความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) และความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ของผู้เกี่ยวข้อง การค้นหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสรุปเป็นวิธีปฏิบัติงาน ผู้วิจัยใช้เครื่องมือการจัดการความรู้ (Knowledge Management) หลายประเภทคือ แบบสอบถาม การสนทนากลุ่ม การประชุมร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การเข้าร่วมสังเกตการณ์ปฏิบัติงานกับผู้เกี่ยวข้อง และแบบบันทึกการสังเคราะห์ข้อมูลแล้วร่วมมือกับโรงเรียนและชุมชนเขียนเป็นรายงานวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices)

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เพราะเห็นว่าเป็นเครื่องมือที่จะช่วยพัฒนาคน พัฒนางาน ในยุคสังคมความรู้ สร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรคือชุมชนและโรงเรียน เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของบทบัญญัติ กฎหมาย รวมทั้งความคาดหวังของผู้เกี่ยวข้องเรื่องการค้าดำเนินงานในระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน

การจัดการความรู้ เป็นเรื่องใกล้ตัวมากเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาโดยที่คนไม่รู้ตัว เพราะการจัดการความรู้เกิดขึ้นจาก "คน" และการมี "ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน" การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เน้นทักษะ (Skill) ไม่ใช่ความรู้เชิงทฤษฎี กล่าวคือ การจัดการความรู้มีส่วนที่เป็นทักษะสืบส่วนและส่วนที่เป็นทฤษฎีเพียงส่วนเดียว (วิจารณ์ พานิช, 2547) การจัดการความรู้ต้องลงมือทำจึงจะเกิดความรู้ ความเข้าใจ เหตุผลที่องค์กรนำเอาการจัดการความรู้มาใช้ คือ

- 1) เพื่อเก็บความทรงจำ เก็บสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้คือ "ความรู้" ซึ่งเป็นสินทรัพย์ที่มีค่ามากที่สุดขององค์กร
- 2) เพื่อสงวนสมองขององค์กร เมื่อคนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันทำให้คนมีความสุข มีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า จึงไม่อยากจะออกไปจากองค์กร

3) เพื่อเพิ่มประสิทธิผลให้กับองค์กร สามารถสนองความคาดหวังต้องการของผู้เกี่ยวข้อง
เกิดนวัตกรรม ขีดความสามารถ และประสิทธิภาพ

4) เพื่อเพิ่มทุนทางปัญญาให้แก่องค์กร คนมีความสำคัญ แต่ความสัมพันธ์ระหว่าง
คนมีค่ามากกว่า

ความรู้เป็นสินทรัพย์ที่มีลักษณะเฉพาะ โดดเด่นกว่าสินทรัพย์อื่นๆ คือเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มี
ขีดจำกัด ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่ม ยิ่งใช้มากเท่าใดก็ยิ่งมีค่ามากขึ้นเท่านั้น (บุญดี บุญญกิจ, 2548) หรืออีกนัยหนึ่ง
ยิ่งองค์กรมีความรู้มากเท่าไร ก็ยิ่งเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้มากขึ้นเท่านั้น เมื่อเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นก็สร้างความรู้ใหม่
ได้มากขึ้น เมื่อนำความรู้เก่ามาบูรณาการกับความรู้ใหม่ก็จะก่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้นอีก และสามารถ
นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น จึงกลายเป็นวงจรที่เพิ่มพูนได้ไม่สิ้นสุด อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ที่เรียกว่า
“วงจรการเรียนรู้” องค์กรจะสร้าง และรักษาคุณภาพของการดำเนินงานได้ ขึ้นอยู่กับความสามารถ
ขององค์กรในการทำให่วงจรการเรียนรู้นี้หมุนได้เร็วและต่อเนื่อง ซึ่งจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อองค์กรมีกระบวนการ
ที่เป็นระบบในการค้นหา สร้าง รวบรวมจัดเก็บ เผยแพร่ ถ่ายทอด แบ่งปันและใช้ความรู้ กระบวนการ
ที่วันนี้ คือ “การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KIM)”

ความรู้ที่เป็นวิธีปฏิบัติในระบบความรู้ร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน เกิดขึ้นในสองทาง
คือ การที่ชุมชนได้เข้ามาให้ความร่วมมือกับโรงเรียน และการศึกษาที่โรงเรียนออกไปให้ความร่วมมือ
กับการพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับมาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ แนวทางการนำ
มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานสู่การปฏิบัติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551,
หน้า 116-119)

แผนงาน / โครงการ / กิจกรรม ที่ชุมชนเข้ามาให้ความร่วมมือกับโรงเรียน เช่น สถานศึกษา
เชื่อมโยงข้อมูลแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญา จัดสถานการณ์การเรียนการสอนโดยใช้แหล่งเรียนรู้ และ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น โครงการวางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน มีการสำรวจความต้องการ
ความเห็นของชุมชน ผู้ปกครอง และภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะกรรมการสถานศึกษาได้มีส่วนร่วม
ในกระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

แผนงาน / โครงการ / กิจกรรม ที่โรงเรียนให้ความร่วมมือกับชุมชน เช่น สถานศึกษา
มีการจัดทำข้อมูลในเชิงแหล่งวิชาการ มีกิจกรรมให้บริการวิชาการ อาคารสถานที่และอื่นๆ สถานศึกษา
มีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษา มีความร่วมมือกันทั้งในและ
นอกสถานที่ จัดเวทีเพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

การวิจัยได้เสนอวิธีปฏิบัติระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนทั้งที่เป็นความเหมือนและความแตกต่างของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับประถมศึกษา (ช่วงชั้นที่ 1-2) กับโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษา (ช่วงชั้นที่ 3-4)

คำถามที่ 3 วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ในระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนในโรงเรียนระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา เป็นอย่างไร?

กรอบความคิด คำตอบเป็นผลการสังเคราะห์วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งเป็นผลจากการจัดการความรู้ในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นชุมชน โรงเรียนที่เปิดสอนระดับประถมศึกษา และชุมชน โรงเรียนที่เปิดสอนระดับมัธยมศึกษา เป็นการสังเคราะห์จากชุมชนโรงเรียนในหลากหลายบริบท ทั้งชุมชนเมือง อุตสาหกรรม ชุมชนชนบท เกษตร ซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศทุกภูมิภาคของประเทศไทย ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

กรอบการนำเสนอวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ ประกอบด้วยบริบท และความคาดหวังของผู้เกี่ยวข้อง การพัฒนาคุณภาพระบบ วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ ความสำเร็จของงาน ปัจจัยของความสำเร็จ และบทเรียนที่ได้รับ

วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ มีใครเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมอย่างไร เงื่อนไข ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ ความยากลำบากที่ต้องเผชิญ การดำเนินการเพื่แก้ไข เอาชนะปัญหาอุปสรรค ซึ่งความรู้ดังกล่าวจะเกิดได้จากการจัดการความรู้ ความเป็ผู้นำ (Leadership) เป็นตัวของตัวเองที่แสดงออกมาจากภายใน (Inside Out) มีวัฒนธรรม มีลักษณะอย่างไร จึงจะเกิดความยั่งยืน (Sustainable) กระบวนการภายในนี้คือความคิด วิธีคิด ซึ่งอยู่ในสมองของผู้เกี่ยวข้อง บางครั้งก็ไม่สามารถตอบตัวเองได้เพราะความคิดดีๆ จะผุดขึ้นมาเองในยามที่จำเป็น

เพื่อให้ได้ประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้ในองค์กร แก่ผู้สนใจศึกษา ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน สดเวลาในการเรียนรู้วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศลงผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์ให้เห็นลักษณะร่วมของวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นชุมชนโรงเรียนประถมศึกษา 4 แห่ง และโรงเรียนมัธยมศึกษา 4 แห่ง ซึ่งกระจายอยู่ทั้ง 4 ภูมิภาค โดยเสนอให้เห็นลักษณะร่วมที่เป็นกระบวนการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ในลักษณะผังไหล (Flow Chart) และในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการได้สังเคราะห์ให้เห็นลักษณะร่วมของวิธีปฏิบัติในขั้นตอนนั้นๆ รวมทั้งแสดงตัวอย่างความสำเร็จที่โรงเรียนในกลุ่มตัวอย่างได้ดำเนินการ

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษา สังเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่ใช้เป็นเกณฑ์การคัดเลือกชุมชนกับโรงเรียน ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ระบบความร่วมมือของชุมชน กับโรงเรียน

1.3.2 เพื่อค้นหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีปฏิบัติ ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ในชุมชนกับโรงเรียนที่มีลักษณะตามเกณฑ์การคัดเลือก ด้วยกระบวนการจัดการความรู้

1.3.3 เพื่อศึกษา สังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ในบริบทที่ต่างกัน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 โรงเรียน และชุมชนที่คัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ
 1) โรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 1-3 เรียกว่าโรงเรียนประถมศึกษา หรือโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา
 2) โรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3-4 เรียกว่าโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ

โรงเรียนทั้งสองประเภทเป็น โรงเรียนเครือข่ายโครงการวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้ เพื่อคุณภาพการศึกษา (ToPSTAR) และโครงการระบบดี โรงเรียนมีคุณภาพ (Healthy Systems Healthy School) ซึ่งมีกระจายอยู่ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เหตุผลที่เลือกโรงเรียนในเครือข่ายของทั้งสองโครงการนี้เพราะเป็นโรงเรียนที่มีพื้นฐานการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนอย่างเป็นระบบ คือมีการวางระบบ (P) ดำเนินงานตามคู่มือระบบ (D) ประเมินทบทวน (C) และปรับปรุงระบบ (A) ซึ่งขึ้นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกที่พัฒนาขึ้น

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ในกลุ่มตัวอย่าง มาจาก 2 ส่วน คือ ตัวแทนจากโรงเรียน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน และตัวแทนชุมชน ประกอบด้วย ผู้ปกครอง กรรมการสถานศึกษา บุคลากรจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น นักวิจัยเครือข่าย

1.4.2 ระยะเวลาดำเนินงานวิจัย ใช้เวลา 8 เดือน เริ่มต้นในภาคเรียนที่ 2/2548 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2549-เดือน มกราคม พ.ศ. 2550 กำหนดเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1) พัฒนาเกณฑ์การคัดเลือก และคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน เดือน มิถุนายน-กรกฎาคม 2549

2) จัดการความรู้ค้นหา แลกเปลี่ยนวิธีปฏิบัติ ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ในกลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือก เดือน สิงหาคม-พฤศจิกายน 2549

3) สรุปรายงาน สังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน เดือน ธันวาคม 2549-มกราคม 2550

1.4.3 การวิจัยเป็นการศึกษากระบวนการพัฒนาคุณภาพระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน โดยมุ่งศึกษากระบวนการคิด การพัฒนาระบบ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการดำเนินงานในกลุ่มตัวอย่าง รวมทั้งศึกษาบริบทที่ตั้ง ลักษณะของชุมชน โดยแบ่งตามระดับที่โรงเรียนกลุ่มตัวอย่างเปิดสอน

1.4.4 การวิจัยในระยะที่ 2 ใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ค้นหาวิธี การปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Knowledge Management) ในกลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือกไว้โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า Knowledge Spiral หรือ SECI Model ตามแนวคิดของโนนากะและทาเกอูชิ (Nonaka & Takeuchi, 1995, p. 71-72)

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

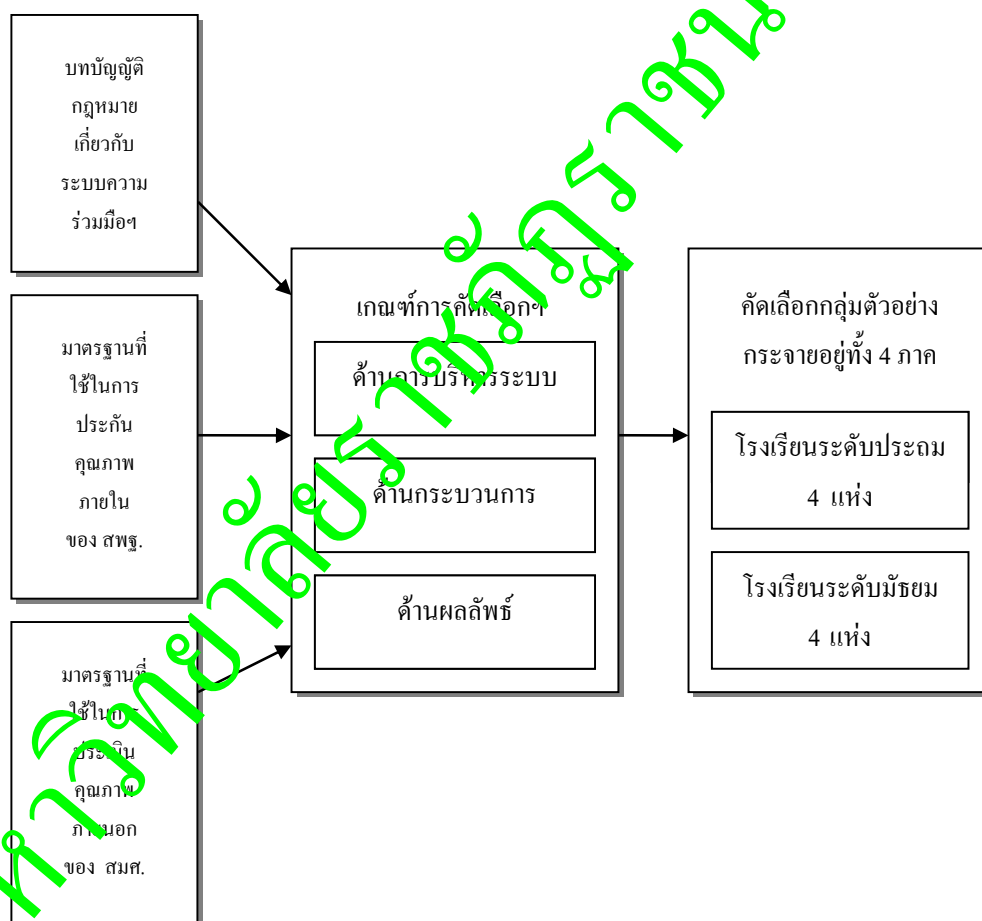
1.5.1 ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ เป็นผลระยะสั้นเกิดจากการดำเนินงานเพียง 8 เดือน การพิจารณาคุณภาพของการดำเนินงานด้านความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน พิจารณาได้จากวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ซึ่งมีทั้งสิ้น ๑๒ ลักษณะ คือ การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน และโรงเรียนได้ออกไปให้ความร่วมมือ ในการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่า “ความร่วมมือแบบสองทาง”

1.5.2 การเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ลงไปศึกษาวิจัย ใช้กระบวนการเลือกซึ่งแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 คัดเลือกชุมชน โรงเรียนโดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกในรูปแบบประเมินความสำเร็จการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนที่พัฒนาขึ้น ได้ชุมชน โรงเรียนที่ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกไว้จำนวนหนึ่ง ระยะที่ 2 พิจารณาแบบเฉพาะเจาะจงว่าเป็นชุมชน โรงเรียนที่เปิดสอนระดับใด มีความสะดวกและเข้าไปได้ในเรื่องการเดินทางของนักวิจัย กระจายอยู่ทั้ง 4 ภูมิภาค ภาคละ 2 แห่ง เป็นโรงเรียนระดับประถม และระดับมัธยมศึกษา อย่างละ 1 แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีความพร้อมเรื่องนักวิจัยผู้ช่วยที่อยู่ในท้องถิ่น จึงทำให้การอ้างอิงถึงประชากรอาจคลาดเคลื่อนได้

1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

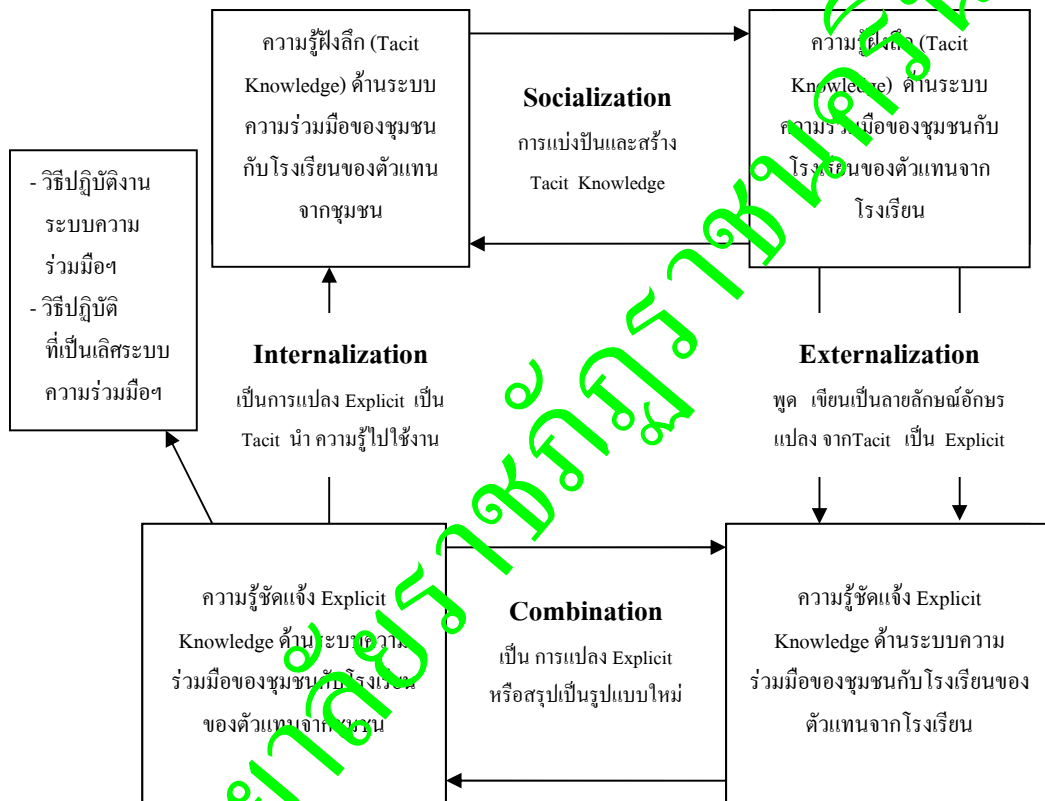
เรื่อง การจัดการความรู้สู่วิถีปฏิบัติที่เป็นเลิศ ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน

ระยะที่ 1 ชั้นการศึกษา สังกะระห์ เจื่อนไซ ปัจจัยที่ใช้เป็นเกณฑ์การคัดเลือกชุมชน โรงเรียน ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน และ คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยระยะที่ 1

ระยะที่ 2 ขั้นการค้นหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการปฏิบัติ ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ด้วยกระบวนการจัดการความรู้ เขียนเป็นรายงานวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ของตนเอง ตามหลักกระบวนการที่เรียกว่า Knowledge Spiral หรือ SECI Model ซึ่งคิดค้นโดย Ikujiro Nonaka และ Takeuchi (Singapore Productivity, 2001, pp. 18-22)

ภาพ 2 กรอบแนวคิดการวิจัยระยะที่ 2

ระยะที่ 3 ขั้นการศึกษา สังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ระบบความร่วมมือ
 ของชุมชนกับโรงเรียน ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา
 ตามแนวทางการสังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้

ภาพ 3 กรอบแนวคิดการวิจัยระยะที่ 3

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการประยุกต์ หรือปรับใช้ในการพัฒนาประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการดำเนินงาน ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนที่มีบริบท เช่นเดียวกับ กลุ่มตัวอย่างของการวิจัย ในลักษณะต่อไปนี้

1.7.1 องค์ความรู้ในเชิงวิชาการที่ได้จากการวิจัย สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ได้คือ

- 1) เกณฑ์การคัดเลือก หรือแบบประเมินความสำเร็จในการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน
- 2) วิธีการปฏิบัติซึ่งเป็นผลจากการจัดการความรู้ และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน
- 3) ผลการสังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) ของระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ที่ประมวลจากกลุ่มตัวอย่างในบริบทที่แตกต่างกัน

17.2 เมื่อมีการนำกระบวนการที่ใช้ในการวิจัยไปประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาระบบความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน จะทำให้บุคลากรผู้เกี่ยวข้อง และองค์กรได้รับการพัฒนา ดังนี้

- 1) บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีโอกาสเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง มีประสบการณ์ตรง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานอย่างมีคุณภาพ ถือว่าเป็นผู้มี “วัฒนธรรมการเรียนรู้” ซึ่งจะช่วยให้เกิดสังคมแห่งปัญญา เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization)
- 2) ชุมชน โรงเรียน ได้เรียนรู้กระบวนการจัดการความรู้ เพื่อค้นหาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิธีปฏิบัติงาน และวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศด้านความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน
- 3) ชุมชน โรงเรียน ได้เรียนรู้องค์ความรู้เกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพที่เกี่ยวข้องเป็นต้นแบบของการดำเนินงานด้านความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.8.1 ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน หมายถึง ระบบการบริหารงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชนของสถานศึกษา รายละเอียดประกอบด้วยกระบวนการในการดำเนินการ วิธีปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการ บันทึกมาตรฐาน ตัวชี้วัดความสำเร็จ เกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด และความสัมพันธ์กับมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในของสพฐ. และการประเมินคุณภาพภายในของสถานศึกษา

1.8.2 การบริหารคุณภาพระบบ หมายถึง การดำเนินการเป็นวงจร PDCA ประกอบด้วย การวางแผน (Plan) การดำเนินการตามระบบ (Do) การประเมินทบทวน (Check) และการปรับปรุงพัฒนาระบบ (Act)

1.8.3 เกณฑ์การคัดเลือก หมายถึง แบบประเมินความสำเร็จในการดำเนินงานระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนที่สังเคราะห์จากทฤษฎีทางกฎหมาย มาตรฐาน และตัวบ่งชี้ที่ใช้ในการประเมินคุณภาพสถานศึกษาและความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ที่ผู้วิจัยใช้ในการคัดเลือกชุมชนกับโรงเรียนเป็นกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นชุมชนกับโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน

1.8.4 วิธีปฏิบัติ หมายถึง วิธีการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องถือเป็นมาตรฐานในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน เพื่อให้เกิดความแน่นอนในการทำงาน

1.8.5 วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) หมายถึง วิธีการดำเนินการของระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียนที่เกิดผลดีมีลักษณะที่น่าภูมิใจน่าชื่นชม ผลสัมฤทธิ์สูง ประสิทธิภาพสูง สามารถสนองความคาดหวังของผู้เกี่ยวข้องบรรลุตามเกณฑ์ตัวชี้วัดระบบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี เร็ว และประหยัด

1.8.6 การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการค้นหา นำความรู้ที่มีอยู่หรือที่เรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การสร้าง รวบรวม แลกเปลี่ยน และใช้ความรู้ เป็นต้น

1.8.7 การสังเคราะห์วิธีปฏิบัติ หมายถึง การสรุปรวมวิธีปฏิบัติงานในระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นโรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนมัธยมศึกษา มีรายละเอียดประกอบด้วย วิธีปฏิบัติที่ชุมชนเข้ามาให้ความร่วมมือกับโรงเรียนและโรงเรียนออกไปให้ความร่วมมือช่วยเหลือชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่า “การร่วมมือแบบสองทาง”

1.8.8 การสังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ หมายถึง การสรุปรวมวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศระบบความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นโรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนมัธยมศึกษา มีรายละเอียด ประกอบด้วย กระบวนการดำเนินงานของระบบวิธีปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการระบบฯ และตัวอย่างความสำเร็จของการดำเนินงานในชุมชน โรงเรียนกลุ่มตัวอย่าง

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรราชนครินทร์